

Asia: VN/27997/2023

Lausuntopyyntö Kansallisesta ruokastrategiasta 2040

Luku 3.1: Reiluus ja kannattavuus

Yleisiä huomioita ja havaintoja strategialuonnoksen lukuun 3.1: Kannattavuus ja reiluus

Luku 3.1: Reiluus ja kannattavuus

Katsomme, että koko arvoketjun kannattavuuden ja lisäarvon kasvattaminen on tärkeää.

Esityksessä ei kuitenkaan tuoda esiin mistä arvonlisä saadaan. Jos kaikkien ketjun toimijoiden arvoa halutaan lisätä, mitä arvo (eurot) saadaan? Jos vastaus on viennin lisääminen, vaatii se merkittäviä panostuksia niin alkutuotannolta, teollisuudelta ja hallinnolta. Nämä olisi hyvä kartoittaa ja tuoda yksityiskohtaisesti esille toimintasuunnitelmassa.

Strateginen tavoite 1: Arvonlisä jakautuu aiempaa tasaisemmin ruokaketjussa

Huomioita ja havaintoja

-

Strateginen tavoite 2: Ruokavienti ja kansainvälinen kilpailukyky kasvaa

Huomioita ja havaintoja

Strateginen tavoite 3.1.2.2 Suomen ruoka-alan yritykset kansainvälistyvät ja kolminkertaistavat ruokaviennin arvon vuoteen 2040 mennessä.

Pidämme tavoitetta epärealistisena. Näin merkittävä viennin arvon lisääminen edellyttää vääjäämättä myös alkutuotannon merkittävää lisävolyyymiä, elintarvikealan merkittäviä investointeja sekä suuria panostuksia viennin edistämisen palveluihin kuten ruokaviraston vientiyksikön resurssointiin. Jo tällä hetkellä suuri viennin hidaste on, ruokaviraston aliresurssointi. EU-ulkopuolisiin maihin vienti edellyttää ruokaviraston toimia. Nykymallilla ei vientiä saada kasvamaan.

Strateginen tavoite 3: Ruoka-ala on houkutteleva ja reilu

Huomioita ja havaintoja

Strateginen tavoite 3.1.2.3 Suomen tavoitteena olla investointimyönteisin kestävä ruoka-alan toimintaympäristö EU:ssa.

Pidämme tavoitetta erinomaisena ja kannatettavana. Tämä tavoite vaatii toteutuakseen muutoksia niin investointien tukipolitiikassa kuin lupajärjestelmien sujuvoittamisessa ja yhtenäistämässä. Tavoitteen saavuttaminen vaatii yksityiskohtaisen toimintasuunnitelman, joka kattaa kaikki ministeriöt, ei vain maa- ja metsätalousministeriön toimialaa.

Strateginen tavoite 4: Tuotantoeläinten hyvinvointi lisääntyy ja lisää väliotsikko

Huomioita ja havaintoja

Strateginen tavoite 3.1.2.4: Tuotantoeläinten hyvinvointi lisääntyy

Pidämme tavoitetta kannatettavana. Tuotantoeläinten hyvinvointi ja eläintautien torjunta on jo nyt Suomessa korkealla tasolla. Hyvä muistaa, että suomalaiset ruoka-alan toimijat tunnistavat vastuun eläinten hyvinvoinnista tällä hetkellä erittäin hyvin. esim. maitotilat kehittävät eläintenhyvinvointia lain velvoitteita sitoutumalla nautojen kansalliseen terveydenhuoltojärjestelmään (Nasevaan) sekä elintarviketeollisuuden vastuullisuusohjelmien toimenpiteisiin. Pidämme tärkeänä, että Suomi vaikuttaa EU-tasolla eläinten hyvinvointiasioissa, jotta eläinten hyvinvointia kehitettäisiin kaikissa jäsenmaissa yhdenmukaisesti.

Strateginen tavoite 5: Reilu datatalous luo arvoa ruokajärjestelmään

Huomioita ja havaintoja

Strateginen tavoite 3.1.2.5: Reilu datatalous luo arvoa ruokajärjestelmään

Pidämme tavoitteita kannatettavina. Tiedon liikkuvuus eri suuntiin on hyvä lähtökohta. Viranomaistiedon osalta näemme, että on tarpeen vahvistaa tiedon saatavuutta ja yhteen toimivuutta. Tulee huolehtia siitä, että julkisissa tietokannoissa oleva tietoa on käytävissä myös muiden toimijoiden taholta eikä esim. alkutuottajilta pyydetä moneen kertaan samoja tai saman tyyppisiä tietoja. Ruokaviraston tiedot esim. maataloustuista tulisi olla paremmin ja laajemmin hyödynnettävissä.

Luku 3.2: Huoltovarmuus

Yleisiä huomioita ja havaintoja strategialuonnoksen lukuun 3.2: Huoltovarmuus

Luku 3.2: Huoltovarmuus

Kotimaisen huoltovarmuuden peruslähtökohta on toimiva ja omavarainen ruoantuotanto. Tässä globaalissa tilanteessa tätä asiaa ei voi korostaa liikaa. Ruokasektorin huoltovarmuuden vahvistaminen edellyttää kuitenkin vielä lisätoimia kuten strategiassa on tunnistettu.

Suomen tulisi paremmin tunnistaa ja varautua ruokajärjestelmän haavoittuvuuksiin. Näitä on edelleen riippuvuus tuontilannoitteista sekä energian ja veden saannin turvaamisesta kriisitilanteista niin maataloille kuin merkittäville elintarviketeollisuuden yrityksille. Lisäksi ruokaketjun toimivuuden kannalta tärkeät palvelut kuten logistiikka ja laboratoriopalvelut ovat osa ketjun huoltovarmuutta toimintaa.

Koko ruokaketjun perusta on toimiva alkutuotanto, joten erityisesti sen jatkuvuuden turvaamiseen tulee kiinnittää huomiota.

Pidämme hyvänä myös sitä, että osajien saatavuus otettu mukaan huoltovarmuuteen.

Tämä strategian tavoite vaatii konkreettisen toimintasuunnitelman siitä, miten nämä toimet tullaan toteuttamaan. Pelkillä tavoitteilla ei huoltovarmuutta turvata.

Strateginen tavoite 1: Riskienhallinta vahvistuu ruokajärjestelmässä

Huomioita ja havaintoja

-

Strateginen tavoite 2: Ruuantuotannon jatkuvuus turvataan

Huomioita ja havaintoja

-

Strateginen tavoite 3: Tuotantopanosten omavaraisuusaste nousee

Huomioita ja havaintoja

-

Luku 3.3: Luonnon kantokyky

Yleisiä huomioita ja havaintoja strategialuonnoksen lukuun 3.3. luonnon kantokyky

Luku 3.3: Luonnon kantokyky

Strategiset tavoitteet, että koko ruokajärjestelmä on onnistunut kasvihuonekaasupäästöjen vähentämisessä sekä luonnon monimuotoisuus on lisääntynyt maatalous- ja luonnonympäristöissä, ja vesistöjen ravinnekuormitus on vähentynyt ovat mielestämme kannattavia. On myös nähtävissä, että kotimainen ruuantuotanto tukee kestävää vesitaloutta ja käytämme luonnonvaroja resurssiviisaasti.

Näemme, että nykytilan kuvauksessa tulisi paremmin kuvata, miten on jo nyt tehty pitkäjänteisesti tehty töitä ympäristövaikutusten hallitsemiseksi ja useat ruoka-alan yritykset ovat vapaaehtoisesti sitoutuneet lainsäädäntöä kunnianhimoisempiin tavoitteisiin. Esimerkiksi Valio on sitoutunut tuottamaan Suomessa hiilineutraalia maitoa vuoteen 2035 mennessä, jota on edistetty käytännön päästövähennystoimenpiteillä sekä tilatasolla, että muualla arvoketjussa. Päästömmme ovat pienentyneet 21 % vuodesta 2019. Tehtailamme on tehty merkittäviä energiainvestointeja ja logistiikkaa on optimoitu. Suomalaisilla maitotiloilla karjan elinikäistuotos on noussut ja metaanipäästöt vähentyneet vuosien 1960–2020 välillä lähes 60 prosenttia (Huhtanen et al. 2022).

Maitotiloilla on edellytykset maatalousluonnon monimuotoisuuden edistämiseen. Monipuolinen nurmiviljely, laiduntavat eläimet ja esimerkiksi perinnebiotooppien ylläpito ovat useilla tiloilla osa toimintaa. Nämä vaativat kuitenkin aktiivista tekemistä, rahaa ja resursseja. Yrittäjien taloudellisen toimintaympäristön on jatkossa tuettava toimia, jotka ylläpitävät maatalousluontoa ruuantuotannon ohella.

Vesiensuojelua olemme edistäneet esimerkiksi biokaasulaitosinvestointien avulla, jolloin maatalouden kiertoravinteiden käyttö tehostuu ja tarkentuu. Lantapohjainen biokaasu tarjoaa myös mahdollisuuksia alueellisten ravinne-epätasapainojen taloudelliseen korjaamiseen.

Toimenpiteiden tekeminen vaatii pitkäjänteisyyttä ja valtaosa toimenpiteiden luonnon kantokykyä vahvista ja kasvihuonekaasupäästöjä vähentävistä vaikutuksista näkyy pidemmällä aikavälillä.

Strateginen tavoite 1: Ruokaketjun ilmastovaikutukset vähentyvät

Huomioita ja havaintoja

Strateginen tavoite 3.3.1: Ruokaketjun ilmastovaikutukset vähentyvät

Olisi tärkeää, että tavoitteessa näkyisi, että ilmaston muuttuessa Suomessa on mahdollisuus kasvattaa nykyisiä tuotantomääriä ja että kotimaisella tuotannolla on mahdollisuus pienentää suomalaisten syömän ruuan globaalia ilmastokuormitusta.

Turvepeltojen osalta pidämme tärkeänä, että niiden merkitys kotimaiselle ruoantuotannolle tunnustetaan. Näemme, että vapaaehtoisuuden pohjalta ja maatalousrahoituksen ulkopuolisella ns. lisäisellä julkisella rahoituksella voidaan luoda kannusteita erityisesti heikkotuottoisten turvemaiden ilmastotoimien edistämiseen.

Strateginen tavoite 2: Luonnon monimuotoisuus lisääntyy ja luonnontila paranee

Huomioita ja havaintoja

Strateginen tavoite 3.3.2: Luonnon monimuotoisuus lisääntyy ja luonnontila paranee Pidämme hyvänä tavoitetta, jonka mukaan ruokajärjestelmä tekee laajasti yhteistyötä positiivisten luontovaikutusten todentamiseksi sekä indikaattorien löytämiseksi.

Ruuantuotanto on riippuvaista luonnon kyvystä tuottaa raaka-aineita. Terve ja hedelmällinen maaperä on ruoantuotantomme ja huoltovarmuutemme perusta. Ilmastonmuutos tulee lisäämään ääriolosuhteita myös peltoviljelyn näkökulmasta; erityisesti pitkät kuivuus- ja märkyysjaksot haastavat pellon kasvukuntoa ja tuottavuutta. Onkin äärimmäisen tärkeää, että pystymme vähintään säilyttämään tai mieluummin lisäämään peltojemme orgaanisen aineksen ja pysyvän hiilivaraston määrää, sillä se lisää maan vedenpidätyskykyä ja puskuroi viljelyolosuhteita pitkiä kuivuus- ja märkyysjaksoja varten.

Suunta on kuitenkin ollut huolestuttava. Luken Valse -aineiston mukaan kivennäismaiden hiilivaraston on laskenut kymmeniä vuosia. Uudistavan hiiliviljelyn keinoin on mahdollista lisätä hiilisyötettä maaperään, jonka avulla laskeva varaston trendi olisi pysäytettävissä ja myös käännettävissä kasvuun. Oleellista on maksimoida hiilisyöte pitämällä pellot vihreänä ja kasvattamalla yhteytystä mahdollisimman paljon. Lisäksi suuri mikrobiaktiivisuus ja maaperän häiriöiden, kuten muokkauksen, vähentäminen lisäävät hiilisyötteen määrää.

Monet tahot, mm. Valioryhmä on kouluttanut hiiliviljelyn periaatteita viljelijöille jo monta vuotta; tätä on edelleen jatkettava ja koulutusta uudistettava uuden tutkimustiedon kertyessä. Lisäksi maatalouspolitiikassa on otettava myös tavoitteeksi viljelysmaan maaperän suojelu ja luotava käytännön toimille riittävä säädöskehikko ja taloudelliset insentiivit (CAP ja kansalliset toimet). Parhaimmillaan uudistava viljely varmistaa satovarmuutta pitkällä tähtäimellä, hidastaa ilmaston muutosta ja parantaa viljelyalueiden luonnon monimuotoisuutta.

Katsomme myös, että tavoitteenasetannassa tulisi myös näkyä, miten kasvinsuojelussa ennaltaehkäisyn ohella uusia genomiteknikoita hyödyntävällä kasvinjalostuksella voitaisiin vastata ruoantuotannon kestävyysvaasteisiin.

Strateginen tavoite 3: Ravinnepäästöt vähentyvät ja peltojen vesitalous paranee

Huomioita ja havaintoja

Strateginen tavoite 3.3.3: Ravinnepäästöt vähentyvät ja peltojen vesitalous paranee

Pidämme esitettyjä tavoitteita kannatettavina. Tavoitteessa tulee kuitenkin selkeästi näkyä myös maatalouden sivuvirtoihin pohjautuvan biokaasun tuotannon lisääntyminen sekä rooli osana ravinneriippuvuudesta ja koko ruokajärjestelmää. Biokaasun tuotannolla on ravinneriippuvuuden ohella positiivisia vaikutuksia myös ruokaketjun ilmastopäästöjen vähentämiseen sekä fossiilisten raaka-aineriippuvuuksien vähentämiseen sekä alkuotannon kannattavuuden paranemiseen

Lantabiokaasu vähentää myös maatalouden aiheuttamia ravinnevalumia ja tarjoaa alkuotannolle uusia tulonlähdemahdollisuuksia.

Luku 3.4: Ruokakulttuuri ja hyvinvointi

Yleisiä huomioita ja havaintoja strategialuonnoksen lukuun 3.4. Ruokakulttuuri ja hyvinvointi

Luku 3.4: Ruokakulttuuri ja hyvinvointi

Pidämme hyvänä tavoitetta, että kuluttajat valitsevat kotimaista ruokaa ja tavoitteessa huomioidaan myös ruokapalveluiden näkökulma. Kotimaisten elintarvikkeiden käytön lisääminen tulee olla painopisteenä. Alan yritykset kehittävät koko ajan uusia terveellisiä tuotteita. Terveellisyys ei kuitenkaan saa olla ainoa ruokailuun liittyvä tavoite. Pitää olla mahdollisuus myös herkutteluun. Kokonaisuus ratkaisee eikä lainsäädännöllä tule asettaa joitain tuotteita huonommaksi.

Ruokavalio on kokonaisuus ja se on yksi osa terveellisiä elämäntapoja. Terveellisiä elintapoja ja hyvinvointia edistetään kehittämällä ja innovoimalla maistuvia tuotteita. Katsomme, että ruuan verottaminen nykyistä enemmän ei edistä terveellisyyttä. Verotuksella ei tule asettaa tuotekategorioita erilaiseen asemaan.

Strateginen tavoite 1: Kotimaisten elintarvikkeiden käyttö lisääntyy ja ymmärrys ruokajärjestelmästä vahvistuu

Huomioita ja havaintoja

-

Strateginen tavoite 2: Mahdollisuus terveelliseen ruokaan lisääntyy

Huomioita ja havaintoj

-

Strateginen tavoite 3: Ruoka on osa rikasta ja elävää ruokakulttuuria

Huomioita ja havaintoja

-

Strateginen tavoite 4: Yhteisöllisyys ruuan ympärillä kasvaa ja vahvistaa hyvinvointia

Huomioita ja havaintoja

-

Luku 4: Kehitettävät valmiudet

Huomioita ja havaintoja lukuun 4 Kehitettävät valmiudet

4. Kehitettävät valmiudet

Pidämme hyvänä, että strategia sisältää myös kehitettävien valmiuksien osion.

Tavoitteet ovat pääsääntöisesti kannatettavia.

4.1 Innovaatioiden ja teknologian kehittäminen ja hyödyntäminen

Innovaatioiden testaaminen ja hyödyntäminen entistä paremmin on yksi ruoka-alan kasvun edellytys. Innovaatiota tarvitaan nykyisten toimintamallien kehittämiseen mutta myös uusien liiketoimintamallien kehittämiseen. On huolehdittava, että lainsäädäntö mahdollistaa eikä estä uusia toimintamalleja ja tuotteita. Olisi esimerkiksi tärkeää, että geenisaksiteknologian sisällytetään perinteisiin kasvinjalostusmenetelmiin ja että uuselintarvikelainsäädäntö Euroopassa saadaan paremmin palvelemaan innovaatiotoimintaa.

4.2 Osaamiseen, oppimiseen, tutkimukseen ja muutoshalukkuuteen panostaminen

Strategia nostaa hyvin esille myös sen, että elintarvikearvoketju/ruokajärjestelmä tulee saada houkuttelevammaksi. Uusia maatilayrittäjiä tarvitaan siinä missä osaavia työntekijöitä mm. tuotteiden kehitykseen ja tuotantoon. On tärkeää, että koulutuksessa otetaan huomioon alan tarpeet kokonaisuutena. Tulevaisuuden ruokajärjestelmässä meillä on niin kotieläinperäistä, kasvipohjaista kuin solumaatalouden tuotteita. Solumaatalous vaatii kuitenkin vielä kehittämistä ennen kuin se on skaalattavana tuotantotapana käytössä. Onkin tärkeää, että ns. perinteisiä tuotantotapoja kehitetään tasavertaisesti ja että näihin kaikkiin on osaajia myös tulevaisuudessa.

Strategiassa nostetaan hyvin esille osaamiseen panostaminen mutta siinä unohdetaan, että osaajia ja ulkopuolista työvoimaan tarvitaan jatkossa myös maataloille. Nyt luonnoksen näkökulma on vahvasti tutkimuskeskeinen maatalojen osalta.

4.3 Investointien vahvistaminen

Ruokajärjestelmän kehittäminen ja alan kasvu vaativat investointeja niin maataloille kuin elintarviketeollisuuteen. Suomen on huolehdittava maatalojen perusrahoituksen riittävydestä EU:n maatalouspolitiikan instrumenttien kautta. Ruokaa on pystyttävä tuottamaan kannattavasti koko Suomessa. Maataloille tarvitaan uusia yrittäjiä. Nähtävissä on, että tilakoot tulevat kasvamaan ja investointihalukkuutta on. Investointien tuki-instrumentit on oltava kunnossa.

Strategian tavoite on mm. kolminkertaistaa ruokavienti vuoteen 2040 mennessä. Näin merkittävä kasvu vaatii merkittäviä investointeja. Myös muunlainen alan kehitys ja uusien tuotteiden valmistus vaativat investointeja. Kansallisten rahoitusinstrumenttien on palveltava paremmin ruokajärjestelmän kasvua. Kasvun ja kehittymisen toteutuminen edellyttää, että ruoka-alalle on kohdennettua rahoitusta varattuna pitkäjänteisesti yli vaalikausien niin Suomen akatemian kuin Business Finlandin kautta. Myös EU- rahoitusinstrumenttien entistä parempi hyödyntäminen on tärkeää. Alan yritykset tarvitsevat selkeämpää ja konkreettisempaa apua eri rahoitusinstrumenttien hyödyntämiseen. Nyt uhkaa käydä niin, ettei suomalaiset toimijat hyödynnä EU- rahoitusta siinä määrin kuin olisi mahdollista.

Ruokastrategian toimeenpano edellyttää ylivaalikautista sitoutumista tavoitteisiin mutta ennen kaikkia keinoihin ja rahoitukseen. Katsomme, että strategian toimeenpano vaatii myös resursseja, joita tulisi arvioida jo tässä vaiheessa, kun asetetaan tavoitteita.

On oltava realistinen toimeenpanosuunnitelma. Mikäli toimintaympäristössä tapahtuu suuria muutoksia, on suunnitelmia arvioitava uudelle.

Muuta kommentoitavaa

Muita huomioita strategiasta.

Kansallinen ruokastrategia on tärkeä, jotta kaikilla ruokaketjun toimijoilla on samanlainen näkemys tulevaisuudesta, yhteinen tahtotila tavoitteista sekä selkeä ymmärrys siitä miten tavoitteisiin päästään.

Lausunnolla olevaan strategia ei mielestämme kuitenkaan ole realistinen. Strategia näyttäytyy enneminkin toiveiden listauksena. Monet tavoitteista/toiveista on mielestämme hyviä mutta haasteet ilmenevät käytännön toteuttamisessa. Koska strategiassa ei oteta kantaa toteuttamiseen, on suuri pelko, ettei tavoitteita tulla saavuttamaan. Mielestämme strategia on hyvin yleisellä tasolla kattaen kyllä laajasti ruokajärjestelmän toimintaa ja sen kehittämisen tavoitteita. Moni asia riippuu kuitenkin konkreettisista teoista ja päätöksistä. Jotta pystyisi näkemään onko strategia toteuttamiskelpoinen, olisi hyvä olla jo konkreettisempia suunnitelmia.

2. VISIO

Ehdotuksen visio onnellisen ruuan maasta ei mielestämme aseta selkeää tavoitetilaa. Onko mahdollista, että Suomi toimisi johtavana kestävien ruokajärjestelmien kehittäjänä ja uudistajana. Onko esityksen tavoite siis se, että Suomi valtiona alkaa kehittää ja uudistaa muiden maiden järjestelmiä? Vai onko tavoitteena, että suomalainen kestävä ruokajärjestelmä nähdään esimerkkinä maailmalla.

Hyvä muistaa, ettei kestävä ruokajärjestelmä ei ole ratkaisuna globaalisti monistettavissa, vaan riippuu paikallisista olosuhteista. Näemme, että suomalaisista innovaatioista voi syntyä osaratkaisuja muihin ruokajärjestelmiin ja näin voimme olla auttamassa ja tarjoamassa ratkaisuja paikallisiin ongelmiin.

Mikä on onnellista ruokaa? Tämä jää täysin epäselväksi. Mielestämme vision otsikkoa Onnellisen ruuan maa – tulisi muotoilla toisin, paremmin vastaamaan tavoitetta.

Valion näkökulma ruokajärjestelmästä

Valion missiona on kehittää uutta ruokajärjestelmää ja toimia siinä itse toimialan esimerkkiyrityksenä. Väestömäärän globaali kasvu ja fossiilitalouteen perustuva teknologiavetoinen talouskasvu haastavat nykyisen ruokajärjestelmän.

Ruoan tarve tulee tulevina vuosikymmeninä lisääntymään maailmanlaajuisesti väestömäärän kasvaessa. Samaan aikaan ilmaston lämpeneminen ja esimerkiksi lajikato asettavat haasteita nykyiselle ruoantuotantojärjestelmälle, joka on tähän asti nojannut vahvasti fossiiliseen talouteen. Jatkossa yhä isompi määrä suita on pystyttävä ruokkimaan merkittävästi pienemmillä päästöillä ja vähemmällä peltopinta-alalla. Globaali ruokajärjestelmä on viime aikoina osoittanut haavoittuvuutensa kriisien, pitkien toimitusketjujen, alueellisen erikoistumisen ja riippuvuuksien maailmassa.

Tulevaisuuden ruokajärjestelmä huomioi koko ruokaketjun sekä sen liepeillä olevat toimivat. Ruokajärjestelmä on nähtävä laajasti alkutuotannosta kuluttajiin asti. Ei tule katsoa vain eläinperäistä tai kasvipohjaista ruoantuotantoa, vaan solumaatalouden mahdollisuudet on huomioitava. Muistaen kuitenkin, että kestää aikaa ennen kuin solumaatalous on skaalattavana toimintamuoto ja tuo meille ratkaisuja. Paikansa on kaikenlaisella tuotantomuodoilla. Tulevaisuuden kestävä ruokajärjestelmä perustuu kiertotalouteen ja raaka-aineiden tehokkaaseen hyödyntämiseen ja kierrättämiseen. Järjestelmään kuuluu niin ruoantuotanto, energian- ja lannoitteiden tuotanto mutta myös ketjun data entistä parempi hyödyntäminen.

Kansallisen ruokajärjestelmän määrittämisen näkökulmasta tärkeää on, ettei sääntelyssä katsota liian kapeasti jonkun osa-alueen kehittämistä vaan aina peilataan myös sääntelyn vaikutuksia ruokajärjestelmään.

Suomella on mahdollisuus olla huomattavasti suurempi ruuantuottaja globaalilla kentällä. Ilmaston lämpeneminen ja muut sään ääriolosuhteet vaikeuttavat maataloustuotantoa monilla aiemmin tuottavilla alueilla. Onkin odotettavissa, että ruoantuotannon painopiste siirtyy pohjoiseen. Meidän tulee nyt huolehtia, että Suomessa voimme hyödyntää tätä ikävien ilmiöiden meille suomaa mahdollisuutta. Se vaatii kuitenkin vielä muutoksia suomalaiselta järjestelmältä. Tähän tulisi myös suomalaisen ruokajärjestelmä strategian perustua.

Auvinen Anna-Kaisa

Valio Oy - Anna-Kaisa Auvinen, yhteiskuntasuhdejohtaja